

УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В ПОСТКРИЗОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

© Завербний А.С., 2010

Розглянуто проблеми економічної безпеки підприємств в умовах кризи та після її закінчення. Вивчаються особливості управління економічною безпекою підприємств. На підставі аналізування наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених виділено складові економічної безпеки підприємств та розглянуто особливості побудови системи управління економічною безпекою підприємств в посткризових умовах господарювання.

Ключові слова: економічна безпека підприємств, посткризові умови.

The problems of economic safety of enterprises in the conditions of crisis and after its ending are considered in the article. The features of management by economic safety of enterprises are studied. On the basis of analysis of scientific researches of domestic and foreign scientists the constituents of economic safety of enterprises are selected and considered the features of construction of the control system by economic safety of enterprises in after crises terms of menage.

Key words: economic safety of enterprises, after crises terms.

Постановка проблеми

Суб'єкт підприємницької діяльності підпадає під дію багатьох різних загроз, які пов'язані зі сферою його діяльності, геополітичним положенням, соціально-психологічною ситуацією тощо. Світова фінансова криза підвищила рівень негативного впливу на діяльність більшості підприємств. Тому актуальною є проблема протидії різним загрозам, тобто досягнення економічної безпеки організації, зокрема і у посткризовий або ж кризовий періоди. Особливої уваги заслуговують фактори, які й спричиняють загрози економічній безпеці підприємства, способи управління ними тощо.

Аналіз останніх досліджень і результатів

Проблематиці дослідження економічної безпеки присвячено значну кількість наукових праць провідних вчених-економістів [1, 2, 3, 5, 6]. Науковцями, котрі займаються проблематикою економічної безпеки, є В. Алексеєнко, Я. Базилюк, О. Бандурка, З. Варналій, В. Духов, М. Єрмоленко, М. Камлик, А. Кирієнко, Д. Ковальов, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, С. Міщенко, Є. Олейніков, Г. Пасетрнук-Таранушенко, К. Петровка, А. Полянський, В. Пономарьов, В. Попович, Н. Реверчук, Б. Сокольський, Т. Сухорукова, В. Франчук, І. Червіков, С. Шкарлет, В. Шлемко та багато інших [1, 2, 6–10].

Однак незважаючи на значні теоретико-прикладні здобутки в цій царині, недостатньо дослідженим питанням залишається визначення сутності економічної безпеки. А також недостатньо висвітленою є проблематика управління економічною безпекою підприємства на основі функціонального підходу в кризових, а також посткризових умовах.

У літературі зустрічаються різні підходи щодо розуміння економічної безпеки. Зокрема, економічна безпека розглядається як стан та ступінь захищеності суб'єкта підприємництва [2]. Однак економічна безпека – це насамперед здатність суб'єкта протистояти загрозам і перешкодам досягнення встановлених цілей [3]. Тобто, доцільніше розглядати економічну безпеку з погляду динамічного, а не статичного підходу. Важливого значення це набуває в умовах швидкої зміни факторів зовнішнього середовища для прийняття оперативних управлінських рішень щодо пристосування до змін та використання їх для власної користі в посткризових умовах господарювання.

Постановка цілей

Проаналізувати фактори, що впливають на підприємство, створюючи потенційні загрози та можливості. Розробити систему управління економічною безпекою підприємства в умовах кризи та посткризовому стані.

Виклад основного матеріалу

Як показують дослідження, економічна безпека є динамічним поняттям, яке потребує ефективного управління. Тобто, протистояння загрозам підприємства потребує ефективного управління.

Кожен суб'єкт під час свого функціонування підпадає під дію певних факторів, яка може спричиняти як можливості для підприємства, так і загрози (дестабілізуючі фактори), негативним результатом яких можуть бути втрати різних видів ресурсів (фінансових, інформаційних, трудових, матеріальних тощо). Високого рівня загрози набувають в умовах невизначеності, зокрема, під час глобальної кризи, яка настала наприкінці 2008 року.

Загрози та можливості можуть впливати на різні сфери підприємства (див. рисунок).

Необхідно зазначити, що негативний/позитивний вплив кількох факторів може відбуватися як одночасно "накладаючись один на одний" і може, навіть, зумовлювати ефект синергії, так і розрізнено. Зрозуміло, що протидіяти одній загрозі набагато легше, ніж їх комплексу. Однак на підприємстві, будуючи систему управління економічною безпекою, повинні враховувати можливості одночасності впливу кількох факторів на різні сфери діяльності.

Схематичне відображення процесу впливу загроз на підприємство *

* – авторська розробка

Доцільно також зауважити, що можуть існувати істотні впливи й на інші сфери підприємства (зовнішньоекономічну, маркетингову, логістичну тощо).

Дослідження показали, що для досягнення поставлених цілей підприємства важливо ефективно побудувати управління економічною безпекою. Управління економічною безпекою підприємства доцільно реалізовувати, виконуючи певні види діяльності – функції, тобто здійснювати управління на засадах функціонального підходу.

Вчені виділяють такі функції управління економічною безпекою:

- планування економічної безпеки підприємства;
- організування економічної безпеки підприємства;
- мотивування персоналу підприємства для досягнення необхідного ступеня захищеності підприємства;
- контролювання стану економічної безпеки підприємства;
- регулювання системи економічної безпеки.

Система економічної безпеки ґрунтується на її складових (інформаційній, фінансовій, технологічній, правовій, екологічній, інтелектуально-кадровій, силовій тощо). На початку управлінського процесу потрібно спланувати напрями дії щодо захисту підприємства від загроз. На кожне підприємство впливає значна кількість факторів, які або впливають позитивно / негативно, або є нейтральними по відношенню до нього.

Вчені-економісти виділяють внутрішні та зовнішні фактори [1, 2, 4]. На перший погляд, підприємству простіше забезпечити безпеку внутрішніх факторів (персонал підприємства, технологія, ресурси, завдання, цілі). Однак саме працівники підприємства виступають „джерелами” конфіденційної інформації для конкурентів та інших суб’єктів. Адже саме інформаційна безпека є одним із перших етапів становлення поняття економічної безпеки українських підприємств.

Підпадають під загрози також ресурси підприємства (трудові, матеріальні, фінансові, інформаційні, енергетичні тощо). Тому, важливо здійснювати планування економічної безпеки підприємства, враховуючи як внутрішні, так і зовнішні фактори.

До зовнішніх факторів належать фактори зовнішнього по відношенню до підприємства середовища. Серед потенційно “небезпечних” факторів слід виділити конкурентів, постачальників. До зовнішніх факторів прийнято також зараховувати споживачів, органи державної влади та громадські організації, правові та нормативні акти, інфраструктуру, систему економічних відносин тощо. Перераховані фактори (їх називають факторами прямого впливу) безпосередньо можуть створювати небезпеку для підприємства.

Прийнято також виділяти зовнішні фактори непрямого впливу, тобто ті, що безпосередньо не можуть загрожувати підприємству, а “діють” опосередковано через фактори прямого впливу, однак від цього їх врахування не стає менш важливим для економічної безпеки підприємства [4].

Підприємство може ефективно впливати лише на фактори внутрішні. Що стосується зовнішніх, то воно лише може і повинне пристосовуватися до них. Причому, чим менше підприємство, тим важче йому реагувати на зовнішні загрози, оскільки воно має обмежений обсяг необхідних для цього ресурсів. Однак, з іншого боку, малим підприємствам набагато легше адаптуватися до змін зовнішнього середовища за рахунок більшої гнучкості системи.

Оптимальним варіантом може бути кооперування великих та малих підприємств, наприклад, субпідряд тощо.

Планування економічної безпеки підприємства повинно здійснюватися поетапно [4]:

- інформаційне забезпечення планування;
- аналізування зовнішніх факторів;
- аналізування внутрішніх факторів (чим повнішим буде охоплення всіх факторів (внутрішніх та зовнішніх), що впливають на економічну безпеку, релевантна інформація про них дозволить побудувати оптимальну систему управління безпекою підприємства, оскільки саме на стадії планування потрібно оцінювати фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, розробляючи стратегію підприємства);
- оцінювання проведеного аналізування;
- прогнозування умов функціонування підприємства;
- розрахунок допустимих показників економічної безпеки підприємства (наприклад, для фінансової безпеки підприємства цими показниками повинні виступати коефіцієнт автономії, рівні рентабельностей (наприклад, рентабельності активів, власного капіталу, виготовленої продукції тощо), коефіцієнт покриття, коефіцієнт ліквідності тощо);

- формування альтернатив (заходів) забезпечення допустимого ступеня економічної безпеки підприємства;
- вибір оптимальної альтернативи та розроблення планів щодо її реалізації;
- узгодження заходів із місією та цілями підприємства.

Після планування економічної безпеки підприємства доцільним є організування цієї діяльності. Організування економічної безпеки теж залежатиме від розміру підприємства. Малі підприємства не мають можливості формувати в організаційній структурі управління підрозділи (структурні одиниці) чи навіть посади, покликані забезпечувати економічний захист. Тому ці підприємства є найвразливішими для внутрішніх і зовнішніх загроз. Обов'язки досягнення необхідного (планового) ступеня захисту покладаються на посадові особи, основна діяльність яких може не стосуватися безпеки підприємства. Тому, виконання спланованих заходів не завжди ефективне, і деколи навіть є економічно недоцільним, відволікає персонал від його основної діяльності, знижує працездатність, конкурентоспроможність підприємства

Для середніх і особливо великих підприємств доцільним є створення посади або ж і структурного підрозділу(ів), який(і) би відповідав(ли) за економічну безпеку підприємства (а також фінансову, інформаційну, технологічну, правову, екологічну, інтелектуально-кадрову, силову безпеку). Формування посадових обов'язків, зв'язків з іншими підрозділами організації дозволить оптимізувати організування економічної безпеки підприємства. Залежно від умов та специфіки виробничо-господарської діяльності підприємств потрібно акцентувати увагу на тих складових економічної безпеки, які є найважливішими. Наприклад, для інноваційно спрямованого підприємства на перше місце повинні виступати інформаційна, технологічна та інтелектуально-кадрова складові безпеки підприємства, для фінансових організацій – фінансова та інформаційна складові, для військово-промислового комплексу додається силова складова тощо.

Для середніх підприємств можливим напрямком слугує введення в організаційну структуру управління посади щодо забезпечення економічної безпеки. Для цих підприємств доцільно встановити лінійні зв'язки посадових осіб, задіяних у забезпеченні необхідного ступеня економічної безпеки, з вищим керівництвом.

Для великих корпорацій доцільним може бути створення кількох підрозділів, які б забезпечували фінансову, інформаційну, технологічну, правову, екологічну, інтелектуально-кадрову, силову безпеку та інші складові економічної безпеки підприємства. Доцільність цього полягає у функціональному розподілі та спеціалізації окремих підрозділів. За таких умов доцільною є побудова функціональної організаційної структури управління економічною безпекою підприємства, як фрагмента організаційної структури управління підприємством.

Зрозуміло, що ефективної безпеки можна досягнути лише за умови чіткої і виваженої системи мотивування працівників підприємства. Цю систему потрібно формувати, враховуючи чинники переманювання працівників, недостатнього рівня доходності тощо.

Від правильності формування стимулів залежатиме ефект впровадження на підприємстві спланованих та організованих заходів щодо управління економічною безпекою підприємства.

Як і будь-яку іншу діяльність економічну безпеку підприємства потрібно контролювати. Доцільно зауважити важливість цієї функції. Контролювання потрібно здійснювати на основі виконання попередніх функцій управління економічною безпекою, спираючись на заплановані показники економічної безпеки підприємства, враховуючи організаційні та мотиваційні моменти.

Як вже зазначалося, контролювання повинне бути своєчасним, оскільки виробничі, фінансові та інші процеси, як правило мають циклічний характер. Тому, важливо своєчасно виявити відхилення та вживати заходів. Своєчасність виявлення загроз призведе до економії та зниження втрат у майбутніх періодах шляхом уникнення повторювання помилок тощо. Контролюванню повинні підпадати всі види ресурсів підприємства.

У разі незбігу отриманих під час контролювання та запланованих результатів в дію повинна вступати функція регулювання. Цей вид діяльності доцільно здійснювати, враховуючи попередні функції управління, удосконалюючи їх.

Вчені виділяють такі методи регулювання: ліквідування, запобігання, поглинання, страхування [1, 2, 3, 5, 6].

Ліквідування полягає в спробі ліквідування загрози для уникнення втрат підприємства. Однак ліквідовуючи загрозу, підприємство позбавляє себе не лише втрат, але й потенційного прибутку. У деяких випадках ліквідувати загрозу взагалі неможливо.

Запобігання втрат – це уникнення випадковостей. Своєчасне контролювання дасть змогу обмежити розмір втрат у разі виникнення тієї чи іншої загрози.

Сутність страхування полягає у розподілі втрат серед групи підприємств, що підпадають однотипним ризикам. Посередником у цьому методі доцільно використовувати страхові організації. Однак, сьогодні, як показують дослідження, страховий ринок України перебуває на етапі становлення. Тому не всі ризики підприємство зможе застрахувати через обмеженість страхового портфелю страховиків (перелік страхових послуг практично ідентичний (доволі незначний) у всіх страхових компаніях, що діють на страховому ринку України). Виходом з положення може виступати страхування цих ризиків у транснаціональних страхових організацій, однак витрати на здійснення страхування таким способом можуть бути значними та не виправдовуватися із врахуванням ймовірності настання страхового випадку та розмірів його наслідків (наприклад, відшкодування буде меншим від страхового платежу). Тому на цьому етапі розвитку, а також кризовий стан фінансових організацій України, зокрема страховиків, підприємство може використовувати наступний метод.

Сутність поглинання полягає у самострахуванні, коли не можливим або ж просто не доцільним виступає страхування від можливих втрат. Іншим випадком може виступати незначний ступінь ймовірності настання втрат підприємства.

Способами реалізації функцій управління економічною безпекою підприємства повинні виступати методи (економічні, адміністративні, соціально-психологічні та технологічні), які формалізуються в управлінські рішення.

Послідовне виконання складових процесу управління економічною безпекою підприємства (функції, методи, управлінські рішення) дозволить досягнути високого ступеня захисту підприємства від різних внутрішніх та зовнішніх загроз у посткризових умовах.

Висновки

В умовах кризи, а також у посткризових умовах, необхідно здійснювати управління економічною безпекою підприємства шляхом тісного взаємозв'язку всіх функцій управління (планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання) економічною безпекою підприємства, оскільки упущення хоча би однієї з них не дасть змоги розраховувати на позитивний результат.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження методів управління економічною безпекою, особливостей прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності сприятимуть детальному формалізуванню процесу управління, сприятимуть удосконаленню управління економічною безпекою підприємства у посткризових умовах.

1. Франчук В.І. Економічна безпека організації як об'єкт теоретичного аналізу // *Наук. вісн. Львівськ. Держ. ун-ту внутр. справ. Сер. екон. Зб. наук. праць.* – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 230 – 238.
2. Реверчук Н.І. *Управління економічною безпекою підприємницьких структур: Монографія.* – Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.
3. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петровка К.Я., Червіков І.М. *Основи економічної безпеки: Підручник.* – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
4. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. *Теоретичні та прикладні засади менеджменту: Навч. посібник.* – 2-ге вид. доп. і перероб. – Львів: Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2003. – 352 с.
5. *Страхування: Підручник/Керівник авт. кол. і наук. ред. С.С.Осадець, д-р, екон. наук, проф.* – К.: КНЕУ, 1998. – 528 с.
6. Охріменко О.О. *Страховий захист: менеджмент, маркетинг, економіка безпеки: Навч. посібник.* – К.: Міжнародна агенція “BeeZone”, 2005. – 416 с.
7. Пастернак-Таранушенко Г.А. *Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: Монографія.* / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К.: Київськ. Екон. інс-т менеджменту, 2003. – 320 с.
8. Шкарлет С.М. *Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку / С.М. Шкарлет // Дис... д-ра наук: 08.00.04 – 2008.*
9. Пономарьов В. *Забезпечення економічної безпеки підприємства як елемент сучасного менеджменту / В. Пономарьов // Торгівля і ринок України: Зб. наук. праць.* – Донецьк. – 1999. – Т. 2. Вип. 9. – С. 35–40.
10. Ковальов Д. *Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України.* – 1998. – С. 48–52.